

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון ק"נ, תש"פ

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

בצוק העתים: וירוס הקורונה והשלכותיו - ג

הוא נעתר להפצרותיו של ראובן והמתין לתוצאות השתדלנות, אך משזו כשלה ואדרבה עוד נוספה גזירה חדשה, אין טעם לחייב אותו בדמי שכירות הזכיינות של כל התקופה. תשעה חודשים של המתנה ועבודה קשה כמעט בלי כל רווח. ראובן מצדו מסרב לוותר על הסכום. לטענתו בקביעת ערכה הכלכלי של הזכיינות לא נוסף תשלום עבור האפשרות להלוות באמנה. כך שגם כאשר ירדה אופציה זו אין סיבה לפתוח את ההסכם מחדש. ובפרט ששמעון הזכייין לא אמר דבר בתחילת הגזירה לגלות דעתו שאינו מוכן להמשיך לפי הסכם הזכיינות המקורי, ונראה שהסכים להמשיך לפי ההסכם הראשון. פסק דינו של מהר"ם פאדווא היה שאמנם שמעון היה יכול לבטל את השכירות כשנודע לו על הגזירה שלא להלוות בהקפה והרווחים המיוחלים אינם יכולים להגיע אליו, אך מאחר שלא עשה כן אלא שתק, אנו אומרים שמחל על הירידה ברווחים ואינו יכול כעת לחזור ולתבוע שינכו לו מדמי השכירות ששילם בכל התקופה. מהר"ם פאדווא עומד בדבריו לחלק מדין חוכר שחכר שדה ואירע מכת מדינה ולא העלתה השדה את יבולה, שמנכים מדמי החכירה לפי הערכת שמאי, ומדוע כאן יכול שמעון לבטל את עצם השכירות, ואין מחייבים אותו להמשיך בשכירות ורק שינכו חלק ממחיר השכירות. ומיישב שדין נכחי נאמר דווקא לגבי נזק שכבר היה, כגון מכת ארבה בשדה חכורה, שאז אין ברירה אלא להתחשב בחוכר שלא יכול לשלם מחיר מלא על שדה שלא העמידה את יבולה. אך בנזק עתידי אין ראוי לכפות למחיר מחודש על ידי שמאי, שאי אפשר לאכוף על שום אחד מהצדדים הסכם אחר עליו הוא כלל לא חתם והתחייב, הדבר היחיד שנכון לעשות באופן זה הוא לאפשר לשוכר לבטל כליל את ההסכם הראשון. [כמובן שאם שניהם רוצים בהערכת שמאי יכולים לעשות כן אך אין זה שורש הדין]. ולכן דין זה דומה למי ששכר 'חמור זה' וחלה החמור (בבא מציעא עט.), שהדין הוא שמשלם את דמי השכירות עד שעה שחלה החמור בלבד, כי מרגע שהחמור אינו עומד למלאכתו שלשמה

ובעלות השלכה על כלל הסוגיה של ביטולי עסקאות והתקשרויות מחמת התפשטות נגיף הקורונה בשנת תש"פ.

מחלוקת הפוסקים לגבי מלמד שנאנס במכת מדינה

בשו"ת מהר"ם פאדווא (סימן לט) נידון עניינו של שמעון ששכר מראובן עסק פעיל להלוואות בריבית לתקופה של שבע שנים תמורת שכר קצוב לשנה. לאחר שסיכמו את פרטי הזכיינות ועשו קניין יצאה גזרה חדשה מלפני השלטונות, שבתי המשפט הגויים לא ידקקו מכאן ולהבא לטיפול בתביעות שעניינן הלוואות שנתנו יהודים לשאינם-יהודים ללא בטחונות ומשכונות. מאחר שהמודל העסקי של גופים הפועלים בשוק ההלוואה בריבית מבוסס גם על הלוואות לאנשים קשי יום או בעלי מצוקה כלכלית זמנית שאין להם בטחונות ומשכונות לספק למלווים סולידיים, ולכן הם נאלצים לפנות למלווי-בריבית פרטיים גרמה התקנה החדשה לכך שהרווח הצפוי מעסקי ההלוואה בריבית ירד פלאים, ובמצב החדש הלך כמעט כל הרווח לתשלום על הזכיינות לראובן, בעלי העסק. במצב כזה מצא שמעון את עצמו עובד לפרנסתו... של ראובן. הוא פנה לראובן, וזה הרגיע אותו והסביר שאין זו צרת יחיד, וכי בעלי ההון והממון שבקהילה היהודית פועלים מול המלכות כדי להסדיר את הפעילות הפיננסית הזו ברישיון ולקבל את גיבוי בתי המשפט בעת הצורך כפי שהיה הדבר עד כה. תקופת השתדלנות נמשכה כתשעה חודשים, ובסופם כשל כח הסבל. כל העתירות נדחו. המושל עשה את אוזניו ככותל. אין קול ואין קשב. שוב הוסיפה המלכות לגזור שכלל לא יליו היהודים לגויים מעות בריבית, שמעון ניגש לבטל את העסקה, אך דרישה אחת חשובה הייתה בפיו, ועליה הוא התכוון לעמוד: כוכור, ביקש לבטל את הזכיינות מיד עם פרסום דבר הגזרה הראשונה לפני תשעה חודשים.

ה תפשטות נגיף הקורונה הביאה בכנפיה שאלות רבות: מנהל ישיבה שרצה מאד להמשיך לגבות את תשלומי שכר הלימוד מן ההורים, אך החליט שאולי אין זה מן הראוי בשעה שההורים נאנקים עם התמודדות היומיום תחת הקורונה, ובשעה שהשירות שמעניקה הישיבה בימים אלו לתלמידים הוא זעום ביותר. מפעילת רשת חוגים שלא תוכל לפצות ולהשלים את כל הנרשמות לחוגים שהיו אמורים להתנהל בתקופת הקורונה, פנתה לבית ההוראה כדי לברר אם צריכה להחזיר את הכסף לנרשמות, כשבמקביל שילמה כבר בצורה גלובלית למפעילות החוגים ומשלמת בפועל דמי שכירות לחברת המתנסים. יזם צעיר ששכר כבר בחנוכה צי אוטובוסים מראש כדי להפעיל אותם בל"ג בעומר לנסיעה למירון, ובסופו של דבר הרשויות לא נתנו את האפשרות להסיע אנשים למירון. אלו רק מקצת השאלות שנפרשו כשמלה על שולחן בית ההוראה. כדי שלא להלאות בדוגמאות, לא נציג כל מקרה לגופו, אלא ניתן תמונה בהירה של הסוגיה ההלכתית, ועיקרי הטיעונים של הפוסקים ששקלו וטרו בה. הלומד שעקב אחרי המאמרים הקודמים בסדרה, ימצא בהצעת הדברים ענין רב, ויקל עליו להבין את השיקולים שיש לשקול בבואנו להתייחס לכל שאלה פרטית שעולה בעטיה של התפשטות הקורונה.

עיקרי הנושא בהלכה

מאמר שלישי זה, מתמקד במחלוקת הפוסקים לגבי מלמד שנאנס מחמת מכת מדינה ולא יכל למלא את התחייבותו וללמד את הילדים. תוך כדי הצעת שיטות וסברות הפוסקים, יתבהרו נקודות נוספות, חשובות

כשיכול להישמט מן המכה ולא נשמט אין זו מכת מדינה

הסמ"ע על אתר (סק"ו) עוסק בהשגת הרמ"א על דברי מהר"ם פאדווא. כפי שהבאנו, תמה הרמ"א על המהר"ם פאדווא שדימה את דין החמור ששבת ממלאכה לנושא של מכת מדינה, למרות ששם מדובר בתקלה פרטית שאירעה דווקא בחמורו של בעל הבית, ומשכך אין על השוכר להשתתף בנזק ולהמשיך את החוזה השכירות.

על כך משיב הסמ"ע שהגם שנכון הדבר שמיתת החמור היא תקלה פרטית, עדיין קשה מדוע קבע הרמ"א שהמקרה מיוחס למזלו של המשכיר, ולא נאמר שיש לייחס את הנזק שאירע בדבר הנשכר דוקא למזלו של השוכר שניזוק לו שכירותו. וכפי שנפסק בתשובות מיימוניות (משפטים סימן כז) בשוכר בית ונשרף שמזלו של השוכר איתרע והוא חייב לשלם את כל דמי השכירות.

ומבאר הסמ"ע את טעמו של מהר"ם פאדווא שלא חילק בין הדברים, שככל שאנו עוסקים בעתיד להיות, בתקופה שלאחר שקרתה התקלה, כבר אין הבדל בין מכת מדינה למכה פרטית. בשלב הזה שבו אירעה התקלה ניתן היה לבטל את העסקה, ומי שבוחר להמשיך ולקיימה, מחל ולקח על עצמו להמשיך בה, ולמה נאמר שיוכל לנכות מהשכר?

ההיגיון בדבר פשוט. כשם שמוכן לכל שאדם שיכל להשתמט ולהינצל ממכת המדינה, ולא נקף אצבע לעשות זאת, אינו יכול לומר שלקה במכת המדינה, וכל בר-דעת יאמר שהוא הזיק את עצמו בכך שנמנע מפעולות ההצלה שיכל להקדים ולעשות. כך גם לאחר שאירעה המכה, אם יכל לסגת מהעסקה ולא להיכנס בעיניים פקוחות לנזיקה המתמשכים, "הרי שלו לפניו" ואינו יכול לטעון שמדובר בנזיקה של מכת מדינה ושיש לנכות לו מן השכר.

דעת הסמ"ע: במכת מדינה חולקים ההפסד

ואולם הסמ"ע אינו מקבל את עמדת הפוסקים, שנשענה על דברי המרדכי, ולפיה בעל הבית, אבי הבנים, ששכר את המלמד לכל שנת הלימודים, נושא בכל עוצמת פגיעתה של מכת המדינה שבגזרת הרשויות ומשלם את מלוא שכר הלימוד בלי לקבל תמורה.

אין טעם לדבר, קובע הסמ"ע, שהרי גזרת המושל שלא ללמד היא דבר שאינו שכיח ולא היה אמור לעלות על דעתו של איש, לא של המלמד שנשכר למלאכת הקודש ולא של אבי הילדים ששכר אותו, הכלל הוא שזו 'פסידא דפועל' שעל הפועל להתנות ומדוע יטול שכר כל השנה אם לא התנה כן.

אך לדינא כתב הסמ"ע שהנידון עליו יש לבסס את ההכרעה בנידון בעה"ב והמלמד הוא חלוקת הדינים לגבי סוכן יין ששכר מוביל ימי להוביל עבורו את יינותו למדינת הים וטבעה הספינה על מטענה היקר. שבמקרה שבהסכם ביניהם דובר על מטען יין ספציפי ועל ספינה ספציפית, נמצא ששניהם אנוסים ואינם יכולים לקיים את התנאי, זה אינו יכול להעמיד את ספינתו להמשך הדרך, וזה אינו יכול להביא את היין. ולכן יד המוחזק בכסף על העליונה (סימן

הבית, כלומר: המלמדים יקבלו את שכרם המלא עבור כל שנת הלימודים המלאה, למרות שבפועל לא יכלו ללמד בחצי השני של השנה.

אם כדברי המהר"ם פאדווא שמכת מדינה קובעת רק להתחלק יחד בנזק שכבר נעשה, אך אינה מחייבת להמשיך את החוזה הראשון, היינו אמורים להתייחס אחרת למקרה של המלמדים. לגבי התקופה שלאחר גזירת המלכות, היינו אומרים שכמו בכל שכירות יכול השוכר לחזור בו לגבי תקופה זו, והיא אינה כלולה כלל במכת המדינה.

מכת המדינה פוגעת רק בבעלי ענין בזמן אמת

כפי שבוודאי ניתן להבחין, קיים פער משמעותי בין פסק דינו של מהר"ם ובין מה שלמדנו עד עתה: בעוד שלגבי מעיין שישב למדנו שאם היא מכת מדינה וכגון שישב מקור המים האזורי העיקרי, הנהר הגדול, מנכה לו מדמי החכירה, דהיינו שהשוכר אינו סופג לבד את כל מכת המדינה אלא גם בעל השדה - בפסק דינו של המרדכי, אבי הנערים ששכר את המלמד סופג את כל המשמעות הכלכלית של מכת המדינה, ומשלם את מלוא שכר העבודה בלי לקבל תמורה.

את הפער הזה מסביר הרמ"א (דרכי משה שם) כך:

מכת מדינה היא גזירת שמים ופוגעת בכלם בשווה. אולם כמוכן שכאשר מכת מדינה פוגעת בחקלאות וביבולים, אלו שנפגעים ממנה הם החקלאים, ומי שאינו מתפרנס מענף זה, יכול לעבור את המשכר מבלי שפרנסתו תיפגע. כלומר: גם בנזקי מכת המדינה צריכים לשאת רק אלו שייכים לדבר שנפגע, שמזולם גרם וממונם ניזק, ואינם יכולים לגלגל זה על זה אחוז גבוה יותר מן הנזק.

משהוברה נקודה זו, יובן החילוק בין המלמד ובין השוכר על נקלה: כאשר אדם שוכר שדה, הרי השדה עדיין עומד בחזקת המשכיר, זו השדה שלו. משום כך אנחנו יכולים לדון שכאשר פגעה מכת המדינה בשדה, אף שלפי ההסכם ביניהם עמד השדה בזמן המכה לשימוש של השוכר, מכל מקום שניהם שייכים בשדה זו, ומשום כך גם התנהלות חוזה השכירות ביניהם עומדת להסדירה של מכת המדינה ושניהם נפגעים וחולקים בהפסד. לכן ינכה לשוכר מדמי החכירה.

מה שאין כן במלמד ובשאר מספקי שירותים, שמקבלים שכר ובתמורה מספקים שירות כלשהו, אם קרתה אחר כך מכת מדינה שמונעת את האפשרות לספק לו את השירות, מזלו גרם והוא נושא לבדו בהפסד. אין לו אפשרות 'לפתוח' את העסקה ולהחליט שאינו משלם את חלק התשלום שחושב כנגד התקופה הבאה.

בהתאם לחילוק זה פסק הרמ"א (שו"ע סימן שכא סעיף א) שבכל מקום שמנכה מן התשלומים במצב של הפסד גמור כתוצאה ממכת מדינה, אין הבדל בין מה שכבר עבר ובין התקופה העתידה להיות, ויש אומרים (היא שיטת מהר"ם פאדווא) שעל מה שעתיד להיות אין דנים כמכת מדינה אלא שיכול לחזור, ואם לא חזר בו משלם כרגיל. והכריע הרמ"א שהסברא הראשונה נראית עיקר להלכה.

נשכר, ישנה כאן עילה לביטול המשך השכירות, ומשלם על כל התקופה שעמד החמור לשירותו ולא על תקופת המחלה.

וכראיה לדבריו שאין אומרים במום לנכות את ערך המום אלא כל המקח בטל, הביא מהר"ם פאדווא את הדין המבואר (סימן רלב סעיף ג) לגבי מי שקנה חפץ ולאחר הקנייה התברר שיש בו מום שלא היה ידוע לקונה לפני הקנייה, שאין המוכר או הקונה יכולים לבקש להעמיד את המקח ורק ל'עדכן' למחיר הראוי למקח עם מום, אלא הדין הוא כמוכן שהמקח כולו מתבטל והוא יכול להחזירו למוכר. [כל עוד לא השתמש בו. מאחר שאם השתמש בו אחרי שכבר נודע לו המום שבמקח, הרי מחל על המום הזה ושוב אינו יכול לחזור בו].

רק הבדל חשוב אחד ישנו בין מכירה לשכירות, שבמכירה נעשה החפץ לאחר המכירה של הקונה, ולכן אם נפל בו מום אחרי המכירה, אין למוכר עסק עמו. ורק אם נפל המום קודם המכירה, אפשר לבטל אותה בטענת מקח טעות, ואם השתמש ומחל שוב אינו יכול להחזירו. אך בשכירות, אף אם דנים אותה כמכירה לזמן, מכל מקום הבעלות נשארת של המשכיר ולכן אינו יכול לטעון שמזלו של השוכר גרם, ואם אירע מום בדבר המושכר, השכירות 'נפתחת', ויש לשוכר זכות לסגת ולבטל אותה מכאן ואילך, גם אם סיכמו מראש על תקופה ממושכת יותר.

הוא גם יכול להחליט שמסכים להמשיך את השכירות רק במחיר נמוך יותר, ואז שמורה למשכיר הזכות להחליט שאינו מסכים להשכיר לו מכאן והלאה בסכום נמוך מזה שעליו סיכמו. אך כל עוד לא חזר בו במפורש וביטל את השכירות, אנו דנים אותו כמי שמחל, ואין לו אפשרות לתבוע בדיעבד ניכוי מדמי השכירות על התקופה שבה החזיק מסיבה כלשהי בנכס.

"האם באמת ניתן לבטל באמצע השנה?" המקרה של המלמדים

הרמ"א בדרכי משה (סימן שכא ס"ק א) תמה על דברי המהר"ם פאדווא, ועל הדוגמה שהביא מביטול שכירות החמור לכן שהאפשרויות הן או ביטול של העסקה או תשלום עליה, ואין אפשרות לניכוי, שהרי בדוגמה של שכירות חמור אין מדובר במכת מדינה אלא בתקלה פרטית של בעל החמור שלמזלו הרע שוב אין חמורו ראוי למלאכה, ואין השוכר צריך ללקות עמו במזלו והוא רשאי לבטל את השכירות. אבל במכת מדינה שאינה באה מצד מזלו הרע של בעל החמור, גם השוכר שותף לנזק ואינו יכול להוציא עצמו ולבטל את כל השכירות אלא רק לנכות על פי שמאי.

וראיה לדבריו שמכת מדינה מחייב גם להמשיך את החוזה הראשון הביא מפסקו של מהר"ם שהובא בהמרדכי (בבא מציעא רמז שמג) במקרה שבו גזרה המלכות ואסרה באמצע שנת הלימודים על המלמדים ללמד את הנערים. התעוררה בעיה, מאחר שבעלי בתים רבים שכרו מלמדים לבניהם ושילמו או התחייבו לשלם את השכר לפי שנת לימודים מלאה. ופסק המרדכי שמאחר שגזרת מלכות זו היא מכת מדינה, כל ההפסד יושת על בעל

שיא סעיף ד). ומנגד במקרה שההסכם דיבר על ספינה כלשהי ועל מטען יין שאינו מסוים, מאחר ששניהם יכולים להעמיד תאורטית ספינה חלופית ויין חלופי להמשך הדרך, ושניהם שווים באונס, עליהם לחלוק בשכר (שם סעיף ה).

הסמ"ע למד מכח דינים אלו, שבמקרה של גזרת התלמידים, מאחר שגם בעל הבית מצד עצמו מוכן לקיים את התנאי ולמסור את בניו ללימודים, וגם המלמד מצד עצמו מוכן לקיים את התנאי ולבוא ללמד את הבנים, רק שאינם יכולים לעשות זאת מצד גזרת המושל, עליהם לשאת בהפסד בשווה, ואין המלמד מקבל את כל שכרו. אם כי לכאורה בפשטות במקרה זה של גזירת התלמידים, הרי התלמיד הוא מסוים וגם המלמד אינו יכול לשלוח אחר במקומו, וזה דומה לנידון הראשון של יין זה וספינה זו, בו יד המוחזק על העליונה [ואם עדיין לא שילם להמלמד, לא יהיה חייב לשלם לו]. אלא שבאופן של מכת מדינה שאין מזלו של אחד מהם גורם ראוי יותר לחלק את הנזק בין שניהם ולדמות את הדין לספינה סתם ויין סתם.

בניגוד להבנת הרמ"א שהעלה מדברי המרדכי שכל ההפסד על בעל הבית, מצא הסמ"ע במרדכי שלשונו המדויקת היא 'ויהא הפסד של בעל הבית' ולא 'ההפסד' או 'כל ההפסד', ומכאן שכוונתו שבעל הבית יחלוק אף הוא בהפסד וכמו בהובלת יין סתם בספינה סתם.

לסיכום: דעת הסמ"ע שבכל מקרה של מכת מדינה חולקים שני הצדדים בהפסד. וכן בכל מקרה שבו לא ניתן לתלות את התקלה במזלו של אחד הצדדים יותר מבשל חברו.

דעת הש"ך: אין ויכוח הלכתי בין מהר"ם למהר"ם פאדווא

הש"ך (סק"א) אינו מסכים עם דברי הסמ"ע, וגם שולל את האפשרות לטעון לגבי המלמד שהשלטונות גזרו שלא יוכל ללמד, שדעת מהר"ם שהנזק הוא על שני הצדדים, והוא מוכיח שלהדיא מופיע בהגהת אושר"י (ב"מ פרק ו סימן ו) ובתשובת מהר"ם פאדווא שבעל הבית נותן למלמד את כל שכרו.

מה אם כן החילוק בין אותו מלמד שנוטל כל שכרו, לבין פסק דינו של מהר"ם פאדווא לגבי שכירת הזכיינות שיש לשוכר אפשרות לחזור בו בכל רגע?

מסביר הש"ך שבמקרה של ביטול האפשרות ללמד תורה, מאחר ומכאן ואילך לא הייתה שום אפשרות להמשיך ללמד, יוצא אם כן שמרגע הגזירה ואילך כבר ניתן להחשיב זאת כ"סוף הזמן", כאילו המלמד השלים את זמנו, ושוב אין לבעל הבית אפשרות לחזור כיון שהמלמד נידון כמי שסיים כבר את תפקידו. עבודתו של המלמד דומה לבית שנשרף וכבר אינו נמצא, שבאופן כזה, כל הדין הוא לשעבר. ואין הדבר דומה לשכירות של חנות, שבכל רגע שהוא ממשיך להחזיק בחנות ולא חוזר בו, הרי שלמפרע אפשר להחשיב זאת כמחילה, ומאידך הרי הדבר תלוי בו אם הוא רוצה לחזור בו מכאן ואילך.

לדברי הש"ך, ההלכה במלמד היא כמהר"ם שבעל הבית משלם לו את כל שכרו, אך במקרה של זכיינות בדוגמה של מהר"ם פאדווא,

משמעות דברי הש"ך שהוא מסכים עמו שהדבר תלוי בחזרה, וכל שלא חזר בו אין הוא יכול לנכות מהמשכיר. דעתו של הש"ך שאין שום סתירה בין שתי ההלכות.

דבריו של הש"ך טעונים ביאור כשלעצמם. קשה להבין את סברתו בנוגע למלמד שהשלטונות גזרו שלא יוכל ללמד. מדוע הדבר נחשב כ"סוף הזמן" וכאילו נשלמו פעולותיו והסתיימו שירותיו, עד כדי שכך שיקבל את כל שכרו גם על התקופה העתידית בה לא עשה ולא כלום. ומדוע אין בעל הבית שהעסקו בלימוד ילדיו יכול להפסיק את העסקתו מכאן ואילך כמו בשאר שכירות ואלא לשלם לו את החלק היחסי בשכר.

ובאמת, בתשובת חתם סופר (חושן משפט סימן קסא) משמע שהבין את כוונת הש"ך שמדובר באופן כזה שהמלמד כבר היה בסוף התקופה, ועל כך הוא מעיר שמדברי מהר"ם המובאים במרדכי לא משמע כן, אלא אפילו אם היה באמצע הזמן אין בעל הבית ששכרו יכול לחזור בו. והוא מיישב דברי מהר"ם מצד שאצל המלמדים תחילת השנה היא עיקר הקושי בו הם מתרגלים האחד לשני והמלמד מכוון את התלמיד, וסיום השנה הוא קצירת הפירות של תחילתה, ולכן גם קשה מאוד למצוא מלמדים באמצע השנה, שמקצוע זה מתייחד בכך שכל השנה היא שכירות אחת, והמלמד דומה לשדה שנשכרת מראשיתה לכל השנה, ואם יש אונס הוא בחלקו ובמזלו של בעל הבית.

עם זאת, להלכה, בין להרמ"א ובין להש"ך, בנידון שלפנינו, במכת המדינה שעל ידי הירוס קורונה, נמצא שיש לשלם למלמדי תינוקות כרגיל מלבד מה שיש לקזז להם כדין פועל בטל, שהרי לא לימדו בתקופה ההיא. ואם התאמצו ולימדו באופן שווה על ידי המרחב הקולי או בכל דרך שהיו בקשר עם התלמידים ונתאמצו, לשיטת הרמ"א והש"ך שוב אין לקצץ להם משכרם.

הכרעת הנתיות כדעת הרמ"א

הנתיות (סימן שלד ס"ק א) אף הוא נדרש להבנת פסקו של המהר"ם בדבר המלמד שבוטלה משרתו ושלפי הפסק הושת על בעל הבית לשלם לו את כל שכרו, והוא חותר להבין גם את דברי הרמ"א שם לגבי אונס שאירע בשכירות הפועל, שהדין מצד אחד שבכל מקרה שאין אשמה על בעל הבית אפילו כאשר האונס הוא בשדהו ובמזלו של בעל הבית בכל זאת ההפסד הוא על הפועל ולא על בעל הבית, ואילו אם היתה מכת מדינה שאין לייחס את האונס למזלו של בעל הבית הדין משתנה ויד הפועל על העליונה (לפי הבנת הסמ"ע שם סק"ב בכוונת הרמ"א), כמו אותו מלמד שנשכר כפועל וידו על העליונה, וזה הפך הסברא.

עוד תמה הנתיות איך ניתן להבין את החילוק בין מקרים אלו ליתר המקרים של מכת מדינה, כמו שדה בית השלחין או שדה שהחגבים חיסלו ממנו את התבואה, וכן בשכר בית ונשרף במכת מדינה, שבכל אלו אנו מוצאים שמכת מדינה היא סיבה לפטור דוקא את מזמין השירות ולא את נותן השירות (במקרים אלו בעל השדה והמשכיר נמצאים בקטגוריה של פועלים, כי הם למעשה נותני השירות, כמו

בפועל), והחוכר והשוכר פטורים מלשלם לבעל השדה או למשכיר, ואילו במלמד אנו מחייבים את מזמין השירות. וכן הקשה בביאור הגר"א (סימן שכ"א ס"ק ז).

לאור זאת, מעלה הנתיות כי באמת אין כוונת הרמ"א שבמכת מדינה ישלם בעל הבית לפועל את כל שכרו (כפי שנראה שהבין הסמ"ע), וזו הסיבה שהרמ"א לא כתב כך במפורש. אלא כוונת הרמ"א היא שבכל מצב רגיל של שכירות פועלים, אם נוצר שינוי בגלל המצב, יש לצדדים אפשרות לחזור בהם ואין אחד יכול לכוף את חברו להמשיך קיום ההסדר המקורי, אך בעת מכת מדינה אין אפשרות לחזור בו מן ההתקשרות ביניהם אלא רק לנכות ולקזז מהעבר, וכשיטתו של הרמ"א הנ"ל שבמצב של מכת מדינה יש אפשרות לנכות ולהתחשב בהפסדים, אך אין אפשרות של חזרה, ובכך הוא חולק על מהר"ם פאדווא.

משמעות הדברים היא שבמקרה של מכת מדינה, יכול כל צד לכוף את חברו להמשיך את עבודתו וחיושיו הכספים ביניהם יהיו בהתאם לדין הניכוי והקיזוז המבואר. ומה שציין הרמ"א לגבי שכירות פועלים את דין המלמד של מהר"ם, כוונתו רק להוכיח משם שמכת מדינה שייכת גם להבא ואין להם אפשרות לחזור בהם. כאן מוסיף הנתיות ונדרש, לטעמו של מהר"ם שהוא במרדכי שפסק לחייב את בעל הבית לשלם למלמד שאינו יכול ללמד בגזירת המושל. מבאר הנתיות: המלמד הרי אסור לו ליטול שכר לימוד שכן אין ליטול שכר על לימוד תורה כפי שדרשו 'מה אני בחינם אף אתם בחינם'. הרי שאינו יכול לקבל מהורי הנער אלא שכר שימור בלבד, היינו מה שהוא משמר את הנער שלא יעסוק בדברים בטלים ולא יפסיד את עצמו. נמצא שמרכיב השכר בחוזה העסקת המלמד נקצב שלא כנגד לימוד התורה אלא על העסקתו במקביל כשומר נוער וטף.

ומאחר וגזירת המושל לא היתה על השימור, ולא אכפת לו לצורך היהודים אם ישמרו האחד על ילדי חברו, ורק לימוד התורה הקדושה לצנינים בעיניהם ועל כך גזרו. לכן חייב הבעל הבית להמשיך ולשלם למלמד, שהרי אין כאן כלל אונס על השימור שהוא הדבר שלשמו שכר את המלמד. ואף שאליבא דאמת כוונת בעל הבית שהמלמד ילמד את בנו, ובלא זה אין כל התחלה לשכירות זו, אולם בכל אופן כיון שמרכיב השכר בעסקת העסקת המלמד כפי שהגדירו חז"ל הוא על השימור, נמצא שהוא שליח הבא לעשות שליחותו, ולא נאנס בגוף הדבר ששכרו, ולכן לא ייגרע משכרו.

דומה הדבר למי ששכר אחד להביא תפוחים לחולה, וכאשר הלה חזר עם התפוחים בידיו, התברר שהחולה כבר שבק חיים ל"ע, שההלכה היא (סימן שלה סעיף ג) שלמרות שמטרת הבאת התפוחים נועדה כדי לרפא את החולה וכעת כבר אין שום צורך בדבר, מכל מקום יש לשלם לו את שכרו, כיון שבגוף הדבר ששכרוהו הרי עשה את שליחותו.

ואמנם אם לא שהמושל גזר שלא ללמד את הנער ולא היתה שום מכת מדינה, אלא שלפתע לא היה המלמד יכול ללמד את הנער, כגון שנשתתק המלמד, באופן כזה בודאי יהיה אביו פטור מלשלם למלמד.

החתם סופר בתשובה שם, מביא את סברתו של הנתיות שמהר"ם לא נתכוון לחייבו אלא

בגלל העובדה שמקבל את שכרו כדי לשמור את הנער, ועל השימור לא גזרה המלכות, וכותב על כך שזו סברה רחוקה מן הדעת, ועוד שלהלכה נוטלים שכר על פיסוק טעמים, והר"ן בנדרים כותב שלהלכה נוטלים שכר בטלה.

הכרעת הנתיבות למעשה (סימן שכא סק"א) כדעת הרמ"א שחולק על מהר"ם פאדווא, ודעתו שבכל מצב של מכת מדינה אין אפשרות לצדדים לחזור בהם, אבל יש לנכות ולסדר את התחשיב באופן כזה שהחוכר או השוכר לא יצא וידו על התחנתו, כי במכת מדינה הורע מזלם של כל המדינה בשווה, ואין סיבה להפסיד את הפועל יותר.

דבריו בשני המקומות מתאימים, והרי לשיטתו סיבת החיוב לשלם למלמד מוחרגת משאר כללי מכת מדינה, כיון שהוא סבור שהמלמד יכול עדיין לעשות את עבודתו, היינו לשמר את התלמיד. שונה הדבר במכה פרטית, מסביר הנתיבות, שם לגבי שוכר חמור שמצאנו שהדין הוא שההפסד על המשכיר, זהו משום שהבהמה היא של המשכיר, וכל דבר שהוא רכושו של אדם מסוים, אם נגרם לדבר ההוא נזק, יש לתלותו במזלו של בעל החפץ, שהרי אין כאן מכה עולמית על כל בני המדינה. ולעומת זאת, בתבואה שנאכלה על ידי נחיל חגבים, באופן שהנזק היה רק לתבואה זו ולא לכל תבואות המדינה, כיון שהפירות כבר גדלו ונקנו לשוכר, שוב יש לומר שהמזל הרע הוא של השוכר ולא של בעל השדה.

לפי דברי הנתיבות, ולשיטתו זו היא גם דעתו של הרמ"א, בכל מה שנוגע למלמדים בני זמננו, בשכר התלמודי תורה והישיבות, אם כל התשלום הוא מצד שכר שימור וכדומה, במקרה שלפנינו שאסרו על המלמדים אפילו לשמור לא שייך כאן שכר שימור, ואם כן שונה הדבר מפסקו של מהר"ם, ויתכן שאין מקום לחייב את ההורים לשלם על כך.

בכל מקרה, גם לפי דעת הש"ך, או לפי מה שגראה כפשוטו מדברי המרדכי, שיש לשלם לכל מלמד עד סוף התקופה, בתלמודי התורה והישיבות הקדושות כיום, וכן בשאר

מוסדות החינוך, ישנם הוצאות רבות שאינן קשורות ללימוד עם התלמידים. הוצאות אלו לא התקיימו במצב החירום העולמי שהוכרז עם סגירת כל מוסדות החינוך, והדבר פשוט שעל ההוצאות הללו לא ניתן לחייב בהן את ההורים.

ואולם במוסדות חינוך שאינם 'יושבים על אדמתם' ונאלצים לשלם שכירות על המבנה, יש מקום לדון את המוסד כמי ששוכר את המבנה עבור כל הורי התלמידים, ובמקרים רבים אין המוסד בכלל 'עסק' שקונה מאחד ומוכר לשני, שוכר מאחד ומשכיר לתלמידים, אלא אנשי החינוך המסורים עושים ומעשים למען הכלל ולפעמים נוטלים הלוואות על חשבון שכר הלימוד שיבוא לעתיד וממנו ישתלם שכר הבניין וכדומה, ולכן הכל צריך להתחשב לפי ראות עיני הדיין להבין את צורת ההתחייבות שבין ההורים למוסד הלימוד במקומות השונים.

דרכו של הט"ז

הט"ז מבאר את פסק דינו של הרמ"א באופן אחר, אך הוא מציין שאין ההסבר עולה יפה עם ציטוטים של הרמ"א עצמו בדרכי משה שהובאו בסמ"ע.

לדברי הט"ז הכל תלוי בסברא אחת, שבמקום שבו כל העניין התבטל ונפסד לגמרי, וכגון ששכר בהמה זו לצורך מסוים וחלתה או שכר ספינה זו לצורך יין זה וטבעה, נמצא שאין על כל ההתקשרות ביניהם כלל שם 'שכירות' והכל בטל ומבוטל.

אבל במקום שבו הדבר קיים אלא שאירע בו קלקול מוגדר, אף כזה שגרם נזק, מאחר שאין מדובר במום שהיה כאן קודם וש אפשר בעטיו לבטל את כל ההתקשרות מעיקרה, ולכן אף אחד מהם אינו יכול לחזור בו מן ההתקשרות.

כל השאלה היא, בתוך ההסכם שנשאר על עומדו, ומאחר שתקוותם המקורית נגנזה ויש כאן הפסד, על מי 'פול' הנזק. ושאלה זו תלויה במזלו של מי נגרמה כל התקלה. ולכן, הכלל הוא שאם הנזק אירע מומת מכת מדינה, אין חילוק בין חכירת קרקע או שכירת בהמה, בכל מקרה ההפסד הוא של המשכיר משום שמזלו

גם. זו הסיבה שהעסקה נשארת בתוקף אך למרות זאת צריך המחכיר לנכות לחוכר מדמי החכירה כיון שמזלו גרם שהרי זו מכת מדינה, כלומר שהמקום שבו נמצא הנכס שלו לקה.

ואילו כאשר הנזק פגע רק בנוחות השימוש וכגון שיבש המעיין אך לא הנהר המרכזי וכדומה, ברור לכל שמזלו של השוכר, החוכר, המשתמש בקרקע ובבהמה בפועל, גרם לו שיפול לכזו עסקה, שאין לו אפשרות לבטלה ואפשרויות השימוש לקויות, ולכן ההפסד שלו והשכירות מתקיימת כרגיל בלי ניכוי שכר כלשהו.

לאור זאת חוזר הט"ז לדיון בנושא חנות ההלוואות בריבית שעסק בו מהר"ם פאדווא בתשובתו, ודן בו מתוך ההנחות הנ"ל: החנות עדיין פעילה, ניתן להמשיך להלוות ולהרוויח, אלא שקשה הרבה יותר לגרוף את הרווחים המיוחלים מאחר שההלוואות שאינן כנגד משכון, אותן הלוואות של הלווים החלשים שמשלמים ריבית גבוהה בהרבה, שוב אינן בטוחות ובתי המשפט של השלטונות לא יתנו גיבוי וסעד למלווה במקרה שהלווה הנכרי יסרב להחזיר לו את כספו כבוא עת הפרעון. לאור האמור, ודאי אין הנושא כאן אם אפשר לחזור בו מהעסקה או לא, כי העסקה בוודאי על עומדה עומדת, וכל השאלה היא האם לדון את הדבר כמכת מדינה ולנכות משכרו או לומר שמזלו של הזכין החדש גרם ועליו לשלם שכירות כפי הסיכום המקורי, וכדברי הרמ"א שלא כמהר"ם פאדווא.

ההנהגה בפועל לאור מחלוקת הפוסקים

מאחר שנחלקו בזה הפוסקים, הבאנו במאמר הקודם את דברי החתם סופר ב'ספר הזכרון' שלו, שהורה לאלו משואליו שלא היה באפשרותם לשלם לפועליהם שכר מלא, כפי שנהג הוא עצמו. שלכל הפחות יראו לעשות פשרה ולשלם חצי מהסכום, כדי לאזן ולנהוג בדרך היושר לאור סברות הפוסקים המנוגדות בענין זה.

וזה דבר המשפט:

הסכום את המחיר ששווה לאדם להיות בטל ולא ללמד, שסכום זה אין צריך לשלם.

לגבי שוכר האוטובוסים, באופן שהשכירות הייתה שכירות גמורה כגון שהיה קניין או שההתקשרות נעשתה באופן מושלם כפי המנהג באופן שלא ניתן לחזור בו מעסקת השכירות, לכאורה היה מקום לדמות זאת לשוכר אולם, שמאחר ובעל האולם אינו יכול להעמיד לשוכר את האולם נמצא שמעיקר הדין לא ניתן לחייב את השוכר כפי שהעלינו בתשובה הקודמת. אלא שאם נשים לב, יש חילוק בין שוכר אוטובוסים לשוכר אולם, כי בעוד שבעל האולם אינו יכול להעמיד את האולם לרשות המזמין עקב מצב החירום, הרי שבשכירות אוטובוסים יכול בעל החברה לטעון כלפי השוכר 'יכול אתה

להשתמש באוטובוסים שלי כאוות רצונך ולהסיע אותם לכל מקום אחר שתרצה', שהרי בתקופת זמן זה לא הייתה הגבלה להשתמש באוטובוסים זולת מה שלא איפשרו את הנסיעה למירון. ומכל מקום נראה שכיון שלאידך גיסא השוכר טוען גם הוא שהצהיר במפורש שהצורך שלו הוא דוקא לנסיעות למירון ביום ל"ג בעומר ואין לו שום מטרה אחרת באוטובוסים, לכן נראה כי שורת הדין שלא יוכל בעל החברה יכול להוציא מהשוכר אם עדיין לא שילם לו.

נחלקו הפוסקים לגבי מלמד שנשכר לשנת לימודים שלמה ובאמצע שנת הלימודים גזרו הרשויות שלא ילמדו תורה, האם וכמה משלם בעל הבית ששכר את המלמד.

בין הסברות שהועלו במחלוקת זו: אפשר שלימוד תורה הוא מקרה יחודי שכן השכר משולם לא על הלימוד עצמו אלא על שמירת הילדים, וזו לא בוטלה במקרה המדובר, ובניגוד למצב הדברים בעת התפרצות נגיף הקורונה שבה נמנע מהמלמדים אף לשמור על הילדים.

לאור העובדה שאין הסכמה בין הפוסקים אם פטורים מלשלם למלמדים באופן גורף או חלקי והאם צריך להחזיר שכר ששולם מראש, הציע החתם סופר הנהגה ישרה שיעשו פשרה וישלמו חצי מהסכום.

החלק בשכר הלימוד שאינו מכסה את משכורותיהם (החצויות) של המלמדים, אלא נועד להוצאות תפעוליות של המוסד שלא התקיימו בתקופת הקורונה, אין לגבותו מן ההורים. הוצאות של שכירות מבנה וכדומה, שהמשיכו לצאת מקופת המוסד במשך כל התקופה, במידה ולמוסד לא הייתה אפשרות לקזז את הוצאות השכירות מול המשכירים, ייקבעו לפי ראות עיני הדיין לפי צורת ההתקשרות שבין ההורים והמוסד החינוכי.

פשרת החתם סופר ראויה גם במקרה של רשת החוגים. לא ניתן לכפות על ההורים לשלם ולא ניתן לכפות על הרשת להשיב את התשלומים שניתנו מראש, ולכן ראוי להתפשר ולגבות חצי מעלות החוגים, לאחר הפחתת עלויות שלא היו כגון עלויות חומרים ואחזקה שוטפת של מקום החוגים. יש גם להפחית מתוך

